

Donata Marszałek, Monika Rybińska, Radom

PRACA NAUCZYCIELA Z UCZNIEM ZDOLNYM

Wprowadzenie

T. Lewowicki na podstawie zebranych przez siebie definicji pojęcia uczeń zdolny wyróżnił głównie cechy. Są to: wysoki poziom zdolności ogólnych do uczenia się, określone zdolności specjalne oraz wysokie osiągnięcia lub możliwości osiągnięć w różnych dziedzinach. Uczniów zdolnych charakteryzują inne cechy, które są związane ze zdolnościami i wpływają na ich rozwój i osiągnięcia. Wśród nich wyróżnia się: silne i wielostronne zainteresowania, silną motywację do zajmowania się wybranymi dziedzinami, sprzyjające uczeniu się właściwości układu nerwowego (np. silne i ruchliwe procesy nerwowe), zrównoważenie emocjonalne, szybki styl uczenia się.¹

1. Diagnoza uczniów wybitnie zdolnych

Trafną definicję pojęcia „dziecko utalentowane” podała, od lat pracująca w Instytucie Promocji Nauki i Sztuki dla Dzieci i Młodzieży w Tel Awiwie (Izrael), E. Landau. Według niej, „Jest to dziecko, którego – by tak powiedzieć – jest więcej niż innych dzieci. Jest bardziej ciekawe świata i ruchliwe, bardziej spragnione przygód, samodzielne i skłonne do zabawy, potrafi lepiej powiązać ze sobą różne sprawy”. Dzieci takie odznaczają się trzema wyjątkowymi i rzadkimi cechami:

- są nad wiek rozwinięte, a dzięki temu, że nauka przychodzi im łatwo, robią szybsze postępy niż inne dzieci;
- mają własny „scenariusz” na życie, uczą się szybko i na swój sposób, rozwiązują problemy nietypowo;
- charakteryzuje je żądza wiedzy, chęć natychmiastowego poznania, obsesyjne zainteresowanie, zdolność koncentracji. Często skupiając się na jednym przedmiocie, zapominają o całym otaczającym ich świecie.²

Kryteria rozpoznawania u uczniów wybitnych ich zdolności:

- kryterium psychologiczne opiera się na badaniu poziomu inteligencji i zdolności specjalnych ucznia oraz cech charakteru i osobowości.
- z kolei kryterium psychopedagogiczne odwołuje się do osiągnięć ucznia.

¹ T. Lewowicki, Problemy kształcenia i pracy nauczycieli, ITE, Warszawa 2007

² E. Landau, Twoje dziecko jest zdolne, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Uczeń szczególnie zdolny to ten, który ma możliwości dojścia do wybitnych osiągnięć w danej dziedzinie. Zdarzają się również uczniowie wszechstronnie uzdolnieni.³

W literaturze czytamy, że uczniowie zdolni dzielą się na trzy grupy:

- uczniowie o ponadprzeciętnych zdolnościach,
- uczniowie o ponadprzeciętnych osiągnięciach,
- uczniowie o ponadprzeciętnych zdolnościach i osiągnięciach.

Poza tym uczenia zdolnego cechuje:

- chęć poznawania nowych zjawisk i sytuacji,
- interesuje się otoczeniem,
- dobrze radzi sobie z pokonywaniem trudności,
- sam wynajduje problemy, szukając niekonwencjonalnych sposobów ich rozwiązywania,
- dysponuje bogatym słownictwem,
- wyprzedza w rozwiązywaniu zadań kolegów,
- stawia wiele pytań,
- niechętnie przyswaja wiedzę w sposób pamięciowy,
- domaga się udowodnienia wszelkich twierdzeń,
- przejawia najwyższą aktywność twórczą w chwili przerabiania nowych partii materiału,
- ma wielką motywację do nauki,
- ma dużą potrzebę poznawania,
- dobra pamięć,
- poprawność językową.

2. Cechy uczniów zdolnych

- cechują się dużą wnikliwością i ciekawością,
- wcześniej zaczynają mówić a także chodzić w odróżnieniu od dzieci mniej zdolnych,
- charakteryzują się dobrym zdrowiem, samopoczuciem,
- wyróżnia je szybkie tempo myślenia, bogaty zasób słownictwa, ogromna wiedza a także wspaniała i trwała pamięć,
- posiadają rozległą wiedzę, a mimo to nie chwalą się tym przed innymi,
- są niezachwiane pod względem emocjonalnym,
- charakteryzują się ogromną pracowitością,
- posiadają wysoki poziom inteligencji,
- potrafią przyznać się do błędu oraz są krytyczni wobec własnej osoby,
- posiadają wiele zdolności związanych z różnymi dziedzinami nauki,
- bez trudności, a także w szybki sposób, przyswajają informację, wiedzę,
- dysponują twórczą wyobraźnią,

³ E. Jakubiak-Zapalska, Uczeń zdolny i jego rozpoznawanie, [w:] Badania międzynarodowe i wzory zagraniczne w diagnostyce edukacyjnej, red. B. Niemierko, M.K. Szmigielski, Polskie Towarzystwo Diagnostyki Edukacyjnej, Kielce 2009, s. 224.

- charakteryzują się posiadaniem szerokich zainteresowań szczególnie naukowych jak również teoretycznych,
- przystępują do zagadnień czy zadań, które charakteryzują się wysokim poziomem trudności,
- są chętni do poznawania otaczającego świata, a także nowych nieznanymi zjawisk czy faktów,
- posiadają motywację do nauki,
- posługują się sprawnie językiem,
- słusznie oceniają swoje możliwości, dyspozycje,
- większość z nich przed podjęciem nauki w szkołach posiada umiejętność pisania a także czytania,
- są ciekawi, energiczni, spostrzegawczy, pomysłowi, aktywni oraz wrażliwi,
- są typem artysty,
- potrafią szybko dostrzec problem.

3. Praca z uczniem zdolnym w polskim systemie edukacyjnym

Praca nauczyciela z uczniem zdolnym we współczesnej szkole polskiej odbywa się w kilku nurtach:

- powszechny system kształcenia – jest stosowany w szkołach publicznych i opiera się na wprowadzeniu przez nauczyciela indywidualnego toku nauki dla ucznia zdolnego, przeniesieniu ucznia do klasy wyższej odnośnie do treści programowych, indywidualnej pracy nauczyciela z uczniem, a także zajęcia pozalekcyjne, koła zainteresowań,
- szkoły prywatne – które przeprowadzają egzaminy, testy, aby dokonać odpowiedniego naboru uczniów. Jeśli kandydat uzyska odpowiednie wyniki zostaje uczniem takiej szkoły.
- instytucje kulturalno-oświatowo-sportowe, tam kształcone są dzieci, które są utalentowane pod względem zdolności muzycznych, sportowych, plastycznych czy muzycznych. Do wyżej wymienionych instytucji zaliczamy m.in. kluby sportowe, taneczne oraz młodzieżowe domy kultury oraz osiedlowe domy kultury⁴.

Uczeń zdolny to wyzwanie, któremu nie każdy nauczyciel potrafi sprostać.

3.1. Praca nauczyciela z uczniem zdolnym

Praca nauczyciela polega na nauczaniu uczenia. Aby mógł ją wykonywać, musi być dobrze przygotowany. Na czym polega przygotowanie do pracy pedagogicznej? Odpowiedzi na to pytanie udziela M. Bałazak⁵. „Przede wszystkim wynika z jego przygotowania się do nauczania przedmiotu. W jego przypadku jest to proces

⁴ E. Jakubiak-Zapalska, Rola Młodzieżowego Domu Kultury im. H. Stadnickiej w Radomiu w rozwijaniu zainteresowań dzieci i młodzieży, [w:] Pedagogika prace naukowe 1-2/12-13/2005, Politechnika Radomska, Radom 2005.

⁵ M. Bałazak, Wiedza i umiejętności nauczyciela we współczesnej szkole, Politechnika Radomska Wydawnictwo, 2009, s. 182-183.

działania podejmowanego stale, przez cały okres kariery zawodowej. Pracując z uczniami, sam uzupełnia wiadomości i doskonali umiejętności, kształci się w zakresie nauczanego przedmiotu, podnosi poziom wiedzy pedagogicznej, pozwalającej mu uczyć.

Podejmuje także działania pozwalające mu poznawać i rozumieć rzeczywistość, w której funkcjonuje szkoła i on sam”

„Rolą nauczyciela jest docierać do nich, zbliżać się, badać, i obserwować, aby móc ich uczyć. Całe jego działanie, wszelkie czynności i podejmowane zadania są podejmowane dla nich i z myślą o nich”.

„Motywowanie wychowanków do podejmowania nauki i ciągłego rozwoju intelektualnego nakłada na nauczyciela konieczność poznawania ich. Jest to działanie dwustronnego ukazania zasobów osobowych wychowanków: jednocześnie poznając uczniów nauczyciel wskazuje im nieodkryte przez nich same możliwości.”

Podejście nauczyciela do realizacji zadań zawodowych bywa niekiedy zależne od osoby je ustalającej. Poziom zaangażowania wykonawcy związany bywa ze sposobem zlecenia wykonania czynności przez przełożonego, z obowiązkami zawodowymi wyznaczonymi lub też podjętymi samodzielnie, ze stażem pracy, doświadczeniami nabytymi w pracy pedagogicznej wpływającymi na przebieg realizacji⁵

Nauczyciel rozpoznając i diagnozując uczniów jako zdolnych powinien zwrócić uwagę na:

- wychwycić najmocniejsze strony ucznia zdolnego,
- stworzyć takie możliwości w klasie, aby uczeń zdolny był traktowany indywidualnie,
- troszczyć się o postęp, a także dalszy rozwój emocjonalny, intelektualny, społeczny,
- stwarzać możliwości kontaktu ucznia zdolnego z otoczeniem innych uczniów zdolnych,
- cenić możliwości uczniów,
- zwracać wysoką uwagę na ich osiągnięcia, podkreślać je, a także uwidaczniać,
- motywować do dalszego działania, aby nigdy nie przestawali w swych poczynaniach,
- poszukiwać a następnie przedstawiać ciekawe materiały tak, aby wzbudzić w uczniu ciekawość i zainteresowanie danym tematem,
- zachęcać ucznia do podejmowania uczestnictwa w różnego rodzaju konkursach, turniejach, olimpiadach oraz wspieranie go w takich momentach i pomoc w przygotowaniach,
- współpracować oraz być w nieustannym kontakcie z rodzicami ucznia zdolnego, interweniować w niepokojących sytuacjach,
- każde dziecko jest inne, dlatego nauczyciel powinien uważnie obserwować, rozpoznawać, co tkwi w uczniu, a być może uczeń poprzednio uznawany za przeciętnego ze względu na zachowanie, pracę na lekcji oraz aktywność okaże się być uczniem zdolnym.

⁵ M. Bałazak, Stosunek nauczyciela do obowiązków zawodowych, [w:] Studia trzystopniowe a jakość kształcenia w szkole wyższej. Red. B. Sitarska, R. Droba, K. Jankowski. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce, 2007, s. 302-303.

4. Metody i formy pracy z uczniem zdolnym

W pracy z uczniem zdolnym nauczyciel powinien stosować następujące metody: Indywidualizację – ponieważ każdy uczeń ma inne potrzeby oraz indywidualizacja jest organizowaniem nauczania w sposób uwzględniający w swoim założeniu fakt występowania różnic w zakresie zdolności, umiejętności, zainteresowań.

Nagradzanie – jest ono mobilizacją do wysiłku i dalszej pracy, aby w rezultacie osiągnąć sukces oraz poczucie własnej wartości.

Uatrakcyjnianie lekcji – nuda i monotonia przytłaczają pasję oraz hamują samodzielność oraz tłumią swobodę myśli, dlatego należy uatrakcyjnić zajęcia.

Stwarzanie przyjaznej atmosfery – ponieważ nauka przynosi najlepsze rezultaty, gdy uczymy się w atmosferze akceptacji, wsparcia oraz zrozumienia.⁷

W obecnym systemie oświaty możliwe są następujące formy pracy z uczniami:

- indywidualny program nauki,
- indywidualny tok nauki,
- zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne,
- system konkursów, turniejów, olimpiad przedmiotowych,
- praca w grupach klasowych, w których uczniowie dobierani są pod względem poziomu zdolności.³

Nauczyciel, który prawidłowo rozpoznał w swej klasie dzieci o wysokich uzdolnieniach, powinien stosować w pracy z nimi powyższe formy, a szkoła powinna stwarzać mu do tego możliwości

Często w polskich szkołach jest tak, że dziecko uzdolnione trafia do licznej klasy, gdzie nie ma szans na indywidualne traktowanie przez nauczyciela. Uczniowie z wielu przyczyn bardzo często ukrywają własne zdolności. Jedną z takich przyczyn jest fakt, iż gdy wychylą się z grona rówieśników o przeciętnych zdolnościach i będą eksponować swoją wiedzę, przestaną być lubiani przez członków klasy. Ważne jest, aby dziecko zdolne trafiło na właściwego nauczyciela, który w odpowiedni sposób wpłynie na jego rozwój. Jednak bardzo często nauczyciele traktują ucznia zdolnego na równi z pozostałymi uczniami. Można wnioskować, że dla wielu nauczycieli uczeń zdolny jest tzw. „ucznem kłopotliwym”, gdyż zadaje wiele pytań, szybko rozwiązuje zadania, z którymi reszta klasy ma trudności, przeszkadza w prowadzeniu zajęć, ponieważ jest znudzony. Wielu nauczycieli również świadomie stara się nie zauważać ucznia zdolnego być może dlatego, że i tak nie ma pomysłu oraz możliwości, jak z nim pracować. Jeśli nauczyciel celowo nie dostrzega ucznia zdolnego, to przyczynia się on do marnowania jego zdolności.⁹

⁷ G. Łebecka, *Uczeń zdolny w szkole*, [w:] Dyrektor szkoły, 2005, s. 50-51.

⁸ E. Jakubiak-Zapalska, *Outstanding people in the education system*, [w:] *Disability the contextuality of its meaning*, edited by Teresa Żółtkowska, Liliana Konopska, University of Szczecin, Department of Special Pedagogy.

⁹ E. Jakubiak-Zapalska, *Uczeń zdolny to uczeń kłopotliwy we współczesnym systemie edukacyjnym*, [w:] *Problemy dokształcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli*, red. E. Sałata, Radom 2009, s. 450-454.

Praca z uczniem zdolnym na lekcjach powinna być realizowana głównie w formie pracy indywidualnej. Jest to forma, która pozwala solidnie i odpowiednio dobrać treść i tempo uczenia się.

Koła zainteresowań zaliczamy także do metod pracy z uczniem zdolnym. Ważne jest tu, aby uczeń podczas uczęszczania na wybrane koła zainteresowań czuł, że jest tam potrzebny. Nauczyciel, który prowadzi koła zainteresowań powinien wiedzieć, że w trakcie ich trwania potrzeba jest samodzielności, swoboda czy odpowiednia atmosfera.

Praca z uczniem zdolnym odbywa się głównie na zajęciach pozalekcyjnych i jest to kolejna metoda pracy z uczniem zdolnym. Zajęcia pozalekcyjne pozwalają nauczycielowi lepiej poznać ucznia, ponieważ zauważa wtedy dokładnie, jakie mają możliwości, zdolności i predyspozycje.

5. Sposobami pracy z uczniem zdolnym podczas lekcji są:

- grupowanie uczniów w klasie tak, aby poszczególne osoby wchodzące w skład danej grupy charakteryzowały się podobnym poziomem zdolności. Następnie zadawane są zadania trudniejsze dla grup o wysokim stopniu zdolności oraz zadania łatwiejsze dla tych o niższym poziomie. Uczniowie są w taką pracę zaangażowani, a osoby zdolne nie nudzą się, ponieważ zostały tak dobrane, aby ich poziom umiejętności nie różnił się drastycznie od pozostałych członków grupy,
- praca w grupach, w których uczniowie zdolni pełnią funkcję liderów.

I. Borzym¹⁰ sformułowała wskazówki dla nauczycieli uczniów zdolnych pisząc, że:

- powinni się interesować pracą z dziećmi o zróżnicowanym poziomie zdolności oraz o różnych zainteresowaniach,
- być starannie przygotowani do zajęć,
- mieć możliwość swobodnego opracowywania autorskich rozwiązań edukacyjnych z uwzględnieniem wzbogacenia lub przyspieszenia realizacji programów.

W. Panek¹¹ uważa, że nauczyciel ucznia zdolnego powinien:

- dysponować wiedzą z zakresu pedagogiki zdolności,
- odznaczać się dobrą znajomością ucznia,
- charakteryzować się otwartością w poznawaniu świata, oryginalnością myślenia, tolerancją na dysonans poznawczy, empatią,
- powinien odznaczać się odpowiedzialnością i swoistą charyzmą.

D. Nakonieczna¹² uważa, że w postawie nauczyciela ważna jest:

- łatwość nawiązywania bezpośrednich, osobistych kontaktów z uczniami,
- pobudzenie ich do wytężonej pracy,

¹⁰ I. Borzym, Uczniowie zdolni, PWN, Warszawa 1979.

¹¹ W. Panek, Nauczyciel pracujący z uczniem zdolnym, [w:] G. Koć-Seniuch, A. Cichocki (red.), Nauczyciel i uczniowie w dyskursie edukacyjnym, Białystok, „Trans Humana”, 2000.

¹² D. Nakonieczna, Kształcenie wielostronne stymulujące rozwój uzdolnień, Warszawa WSiP, 1980.

- pobudzenie ich do swobodnego stawiania pytań i problemów,
- akceptacja zachowań ucznia oraz zainteresowań pozaszkolnych,
- nauczyciel powinien twórczo realizować założone cele,
- wprowadzać innowacje pedagogiczne,
- rozwijać umiejętności i inicjatywy uczniów w zakresie samokształcenia,
- formułować zadania dostosowane do ich możliwości,
- stosować zróżnicowane strategie nauczania uczniów o różnych poziomach zdolności,
- wdrażać podopiecznych do pracy badawczej.

Według W. Limont nauczyciel ucznia zdolnego charakteryzuje się¹³ :

- poświęca uczniowi zdolnemu indywidualną uwagę,
- ma ciepłe nastawienie do ucznia,
- jest kompetentny i skierowany w swym działaniu na ucznia,
- uwielbia dzieci,
- dodaje odwagi do rozwoju własnych pomysłów przez dziecko,
- zapewnia poczucie bezpieczeństwa,
- jest opiekuńczy,
- szuka najmocniejszych stron dziecka,
- posiada wysoką inteligencję,
- jest wymagający oraz wyrozumiały,
- potrafi zmniejszyć niepokój, zdenerwowanie,
- uczy tolerancji,
- posiada wysoki stopień zdolności poznawczych,
- jest profesjonalny w swym działaniu,
- motywuje do działania,
- potrafi rozpoznać i rozwijać talenty dziecka,
- dostosowuje programy do indywidualnych potrzeb dzieci,
- potrafi uważnie słuchać,
- jest pracowity,
- zachęca do skończenia tego, co uczeń rozpoczął,
- dostrzega pomyślnie postępy ucznia,
- staje w obronie ucznia, gdy zachodzi taka potrzeba,
- jest wytrwały i sprawiedliwy,
- posiada przestronną wiedzę w zakresie przedmiotu, którego naucza.

6. Zalecenia dla nauczycieli do pracy z uczniem

- stosować indywidualne podejście do ucznia, uwzględniając jego potrzeby,
- umiejętnie przekazywać posiadaną wiedzę,
- odpowiednio gospodarować czasem ucznia,

¹³ W. Limont, Model wzbogaconego kształcenia ucznia zdolnego, „Ruch Pedagogiczny”, nr 1-2, s. 5-19, 2002.

- tolerować różnego rodzaju defekty i braki,
- wzbudzać w uczniu chęć samodzielnego uczenia się,
- dostosować program do ucznia,
- pobudzać do działania,
- motywować,
- słuchać pytań zadawanych przez ucznia i z cierpliwością odpowiadać na nie,
- stosować materiały dodatkowe, które zainteresują ucznia,
- organizować program wspierający ucznia zdolnego,
- inspirować,
- poświęcać mu dużo uwagi¹⁴

Współpraca rodziców z nauczycielem

Celem wspomaganiania osób zdolnych nie może być maksymalizowanie ich osiągnięć szkolnych i akademickich. Osiągnięcia szkolne są bowiem efektem procesu rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i społecznego. Na osiągnięcia szkolne uczniów zdolnych wpływa środowisko wychowawcze szkoły oraz środowisko rodzinne.¹⁵

Na rodzicach spoczywa ogromna odpowiedzialność. To oni zazwyczaj jako pierwsi dostrzegają zdolności dziecka i to oni wybierają (lub nie) drogę rozwoju talentu ich pociechy. Powinni nie tylko wychwycić wszystkie predyspozycje, ale także je kształtować, rozwijać, rozszerzać i wzbogacać, zapewniając dziecku odpowiednie zajęcia. Bardzo istotna dla rozwoju umiejętności dziecka jest rodzicielska życzliwa zachęta.

Dzieci potrzebują opiekuńczej ręki w rozwijaniu i wykorzystywaniu swoich zainteresowań, zdolności. Nasze dzieci potrzebują również wprowadzenia w skomplikowany dla nich świat, poczucia bezpieczeństwa, zaufania i regularności w podejmowanych działaniach. To utrwala w nich nabyte zdolności i umożliwia odważne stawianie przed nowymi wyzwaniami. Wspaniałym i interesującym sposobem realizującym te wymagania jest zapewnienie dziecku towarzystwa osoby, która będzie mu fachowym i kompetentnym przewodnikiem po krainie własnych możliwości. Indywidualne zajęcia dziecka z kimś, kto umie otworzyć przed nim skarbnicę wiedzy, mogą w stosunkowo krótkim czasie spowodować trwałe i owocne rozwinięcie zdolności i talentu.

Okres szkolny jest jednym z najintensywniejszych etapów rozwoju osoby. Rola edukacji, szkoły ma podobnie jak środowisko rodzinne, niebagatelne znaczenie.

Istnieją cztery koncepcje kształcenia dzieci utalentowanych:

1) segregacja – opowiada się za otwieraniem dla nich specjalnych szkół, gdzie uczyłyby się w szybszym tempie i na bazie odrębnych programów;

¹⁴ W. Limont, Koncepcja organizacji i struktury opieki i kształcenia uczniów szczególnie zdolnych, [w:] W. Limont, J. Cieślakowska (red.), Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych, tom. Uczeń-Nauczyciel-Edukacja, 233-245, 2005.

¹⁵ E. Jakubiak-Zapalska, Uczeń zdolny w systemie edukacji, [w:] Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, red. T. Żółkowska L. Konopska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2009.

2) przyspieszenie – polega na umożliwieniu dziecku zdolnemu „przeskakiwania” klasy;

3) zajęcia nadprogramowe – czasem organizowane jeden dzień w tygodniu, na których dzieci mogą rozwijać swoje specjalne zdolności;

4) integracja i nauka dzieci zdolnych w zwyczajnych szkołach – nie wyklucza to zastosowania równoległe opcji drugiej i trzeciej.¹⁶

Ten ostatni pogląd zyskuje wśród pedagogów największe poparcie. Po pierwsze dlatego, że lokuje dziecko zdolne wśród „zwykłych” rówieśników, co jest ważne dla rozwoju jego umiejętności społecznych. W ogólnych założeniach praca z uczniem zdolnym ma na celu dalsze rozwijanie jego zdolności.

Są to działania nastawione na:

- szybszy rozwój uczniów zdolnych,
- wyposażenie ich w większy zakres wiedzy,
- umożliwienie im uzyskania wiedzy o wyższym poziomie trudności, zgodnie z poziomem ich rozwoju intelektualnego, poziomem uzdolnień,
- kształtowanie u uczniów zdolnych myślenia twórczego i rozwijania oryginalności. Hasłem tych działań jest: szybciej, więcej, na wyższym poziomie, oryginalniej¹⁷

Współcześni pedagodzy i dydaktycy proponują następujące sposoby pracy z uczniem zdolnym:

- indywidualna praca nauczyciela z uczniem zdolnym realizowana głównie na lekcjach. Jest to optymalny sposób pozwalający precyzyjnie dobrać treści i dostosować tempo uczenia się,
- indywidualny tok nauczania w procesie dydaktycznym – polega na przyjęciu innego systemu nauczania niż klasowo-lekcyjny, jest przeprowadzany na każdym poziomie kształcenia i sprzyja ukończeniu szkoły w skróconym czasie. Uczeń realizujący indywidualny tok nauki może być zwolniony z obowiązku uczęszczania na lekcję z tego przedmiotu we właściwej klasie i uczęszczać na zajęcia do klasy programowo wyższej w tej lub innej szkole,
- patronat indywidualny,
- objęcie ucznia systemem stypendialnym w ramach działających fundacji na rzecz uczniów zdolnych,
- zachęcenie ucznia do samodzielnego uczestnictwa w wydarzeniach pozaszkolnych takich jak: seminaria, wystawy, koncerty, warsztaty, obozy, koła zainteresowań itp. oferowane przez inne szkoły i instytucje kulturalne.

Nauczyciel kierujący na tego typu zajęcia powinien sprawdzić ich wiarygodność. Oto zajęcia, w których może uczestniczyć uczeń zdolny:

- twórcze klasy autorskie,
- programy specjalne (eksperymenty i innowacje),
- obozy naukowe,

¹⁶ A. E. Sękowski, 2004, Psychologiczne uwarunkowania wybitnych zdolności [w] A. E. Sękowski (red.) Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań, Warszawa, PWN.

¹⁷ W. Limont, 1994, Syntetyka a zdolności twórcze. Eksperymentalne badania stymulowania rozwoju zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej, Toruń, Wyd. UMK.

- warsztaty,
- wykłady, seminaria,
- konkursy szkolne i pozaszkolne,
- pokazy, przeglądy, prezentacje,
- zawody, turnieje, mecze,
- organizowanie współpracy z innymi szkołami,
- opracowywanie i realizowanie autorskich programów nauczania.

W polskich szkołach, w przeludnionych klasach, gubią się gdzieś uczniowie wybitnie uzdolnieni. Gubią się w tłumie, przeciętności, szarości, pośpiechu. Nauczyciele zdają się ich nie zauważać, bo i tak nie wiedzieliby co z nimi robić. A społeczeństwo czeka na wybitne jednostki. Czekają na nowe odkrycia, na rozwój cywilizacji i techniki, na nowe osiągnięcia w każdej dziedzinie naukowej. Szkoły zmagają się z wielkimi problemami, zjawiskami natury patologicznej. Coraz więcej uczniów przychodzi z różnego rodzaju zaburzeniami, schorzeniami, nieprzystosowaniami. Nauczyciele chcąc zrealizować normę programową nieustannie muszą podciągać uczniów słabych, by pójść z materiałem do przodu. Taka koncentracja na słabych uczniach powoduje, że dzieci zdolne, które nie sprawiają trudności wychowawczych są niezauważane, zostawiane samym sobie, bo przecież: jakoś sobie poradzą. Prawda jest taka, że marnuje się w szkołach duży potencjał. Wielu genialnym jednostkom podcina się skrzydła lub nie daje możliwości ich rozwinąć. Traci na tym cała społeczność. Uczniów wybitnie uzdolnionych nie jest dużo.¹⁸ Tym bardziej trzeba ich zauważyć, poznać i pomóc im, zająć się nimi, stworzyć im sprzyjające warunki, podłoże do optymalnego wzrostu, tak, aby w przyszłości mogli wydać najlepsze owoce. Trzeba w nich zainwestować.¹⁹

Praktyka, poparta badaniami, pokazuje szarą rzeczywistość polskich szkół, w których aż roi się od przeciętnych uczniów. Obecny system edukacyjny nie ułatwia jednostkom wybitnym zaistnienia w szkole. Dziecko uzdolnione trafia do licznej klasy, gdzie nie ma szans na jakies szczególne traktowanie przez nauczyciela. Uczeń wybitny jest często uczniem trudnym, jeżeli się tylko zacznie wychylać.

Wielu nauczycieli uważa, że uczeń zdolny to ten, który dobrze się uczy, ma wysokie wyniki w nauce.

Istnieje szereg metod opracowanych z myślą o uczniu zdolnym. Coraz częściej pojawiają się nauczyciele, którzy wprowadzają je w życie, stwarzając dla zdolnych dzieci dogodne warunki do wszechstronnego rozwoju. Praca z uczniem zdolnym na lekcjach realizowana jest głównie w formie pracy indywidualnej. Jest to optymalna forma pozwalająca precyzyjnie dobrać treść i dostosować tempo uczenia się. Sposobami pracy z uczniem zdolnym podczas zajęć są: praca w grupach o podobnym poziomie uzdolnień, gdzie zadawane są zadania trudniejsze dla grup zdolniejszych;

¹⁸ M. Partyka, 1999, *Zdolni, utalentowani, twórcy*, Warszawa, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno Pedagogicznej MEN

¹⁹ http://www.bryk.pl/teksty/studia/pozosta%C5%82e/pedagogika/15387-praca_z_uczniem_zdolnym.html

praca w grupach, w których uczniowie uzdolnieni pełnią rolę liderów, a praca może być formą konkursów.

Indywidualny tok nauki pozwala zaliczać materiał w dowolnym czasie.

Jest również możliwe uczenie się treści programowych z różnych przedmiotów w różnym tempie, np. szybsze tempo przedmiotu, którym się dziecko interesuje i z którego wykazuje szczególne utalentowanie, a pozostałe przedmioty realizowane zgodnie z programem. Kolejną metodą są tak zwane klasy półroczne, czyli semestralne. Dzieci mają możliwość opanować materiał rozłożony na cały rok w normalnym toku nauczania, w ciągu pół roku.

Praca z uczniem zdolnym odbywa się głównie na zajęciach pozalekcyjnych. Czynne uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych sprzyja kształtowaniu osobowości dziecka, rozwijaniu jego zainteresowań, jego twórczej wyobraźni. Zajęcia pozalekcyjne pozwalają nauczycielowi lepiej uczniów poznać. Zauważa wtedy dokładnie, jakie mają zdolności i predyspozycje. Wspólna praca: nauczyciela i ucznia oparta na zasadach partnerskich przynosi wiele korzyści. Zwiększa zainteresowanie uczniów przedmiotem, co podnosi ich efektywność na lekcjach. Działają również koła zainteresowań. Należy w nich skupić uwagę na zagadnieniach mających związek tematyczny z materiałem programowym oraz problemach dotyczących różnych i ciekawych pojęć oraz doświadczeń, z którymi uczniowie nie zetkną się w normalnym toku nauki. Praca koła nie powinna być przedłużeniem tradycyjnych metod i form lekcji. Potrzebna jest tu swoboda, samodzielność, właściwy klimat, dyskretne kierowanie przez nauczyciela rozwojem ucznia, jego zdolnościami i zainteresowaniami.²⁰

Celem pracy z uczniami uzdolnionymi jest:

- zdiagnozowanie klasy pod względem ich zdolności, zainteresowań oraz problemów ich dotykających,
- zadawanie uczniom zdolnym dodatkowych zadań podczas prac klasowych i domowych,
- korygowanie przez uczniów zdolnych błędów kolegów (szukanie błędów w rozumowaniu),
- prowadzenie przez uczniów zdolnych fragmentów lekcji (czasami przygotowanie całej lekcji),
- zachęcanie ich do czytania czasopism związanych z danym przedmiotem,
- zwiększanie wymagań, co do ścisłości i precyzji ich wypowiedzi,
- organizowanie konkursów w rozwiązywaniu zadań trudniejszych,
- samodzielne poznawanie przez ucznia zdolnego nowego materiału (ewentualne niejasności konsultuje z nauczycielem),
- przekazywanie pod opiekę stałą lub doraźną uczniów słabych uczniom zdolnym,
- powierzanie im przewodnictwa w grupach lekcyjnych.

²⁰ E. Jakubiak-Zapalska, Rola szkoły we wspieraniu dziecka zdolnego realizującego obowiązki szkolny w formie ITN – szkoły dla dzieci zdolnych, [w:] Kształcenie pedagogów – strategie, koncepcje, idee, „Język – komunikacja – artyczność – twórczość”, red. J. Piekarski, M. Szymańska, L. Tomaszewska, Pedagogika tom 8, Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku, Płock 2009, s. 257-268.

Podsumowanie

Praca dydaktyczna z uczniem zdolnym może być organizowana w różnorodnych strukturach organizacyjnych. Mogą to być specjalne szkoły dla dzieci wybitnie zdolnych, specjalne programy, indywidualne toki pracy, a także wielopoziomowe nauczanie w klasach. Nauczyciel, podejmując pracę z takim dzieckiem, musi najpierw dokładnie poznać jego potrzeby, zająć się jego emocjonalną stroną rozwoju. Dopiero potem można przejść do działań mających na celu poszerzenie jego intelektu. Należy ustalić z dzieckiem i rodzicami plan działania.²¹

Nauczyciel powinien zaproponować jakąś metodę pracy z takim dzieckiem, wspólnie powinni dobrać odpowiednie techniki nauczania, które będą najbardziej dla dziecka odpowiednie. Stworzenie dogodnych dla rozwoju dziecka warunków musi nieustannie iść w parze z odpowiednim motywowaniem go do dalszej pracy, docenianiem samodzielności i oryginalności jego myślenia, skupianiem się nie tylko na efektach, ale i na przebiegu jego pracy. Trzeba nieustannie podnosić poziom zadawanych uczniowi zadań, aby były dla niego wyzwaniem intelektualnym, oczywiście zgodnie z jego możliwościami, zawsze stawiać przez jego oczami cele, przypominać o sensowności podejmowanego przezeń trudu, oceniać i nagradzać jego osiągnięcia. Edukacja dzieci uzdolnionych winna przypominać proces badawczy.

Efekty pracy z uczniem zdolnym przejawiają się w tym co uczeń potrafi:

- samodzielnie i aktywnie uczestniczyć w lekcjach,
- ma rozbudzoną potrzebę samorealizacji (bierze udział w konkursach, olimpiadach),
- potrafi i chce samodzielnie korzystać z dodatkowych źródeł wiedzy,
- w pełni wykorzysta swoją wiedzę i pomaga innym w rozwiązywaniu problemów,
- bierze czynny udział w życiu klasy i szkoły.²²

Reasumując przedstawione w artykule wyniki refleksji i analiz teoretycznych, można stwierdzić, że „nauczyciel ucznia zdolnego, by móc odpowiedzieć na potrzeby niestandardowego, bardzo wymagającego odbiorcy swych działań, musi się wykazać specyficznymi cechami oraz wysokim poziomem wszystkich kompetencji nauczycielskich”.²³ To z kolei zbliża go do wzorca nauczyciela idealnego. Nauczyciela, który jest nie tylko konstruktorem teoretycznym co udowadnia na co dzień poprzez rzeczywiste zachowania oraz jakość i skuteczność własnego działania. Wybitne osiągnięcia szkolne zależą bowiem nie tylko od poziomu inteligencji, ale również od motywacji, zdolności twórczych oraz innych wymiarów. Wiąże się z nimi zdolność dokonywania trudnej oceny siebie i otaczającego świata. O osiągnięciach decydują też wartości, jakie człowiek preferuje, a także cele, które sobie stawia i do których dąży.²⁴

²¹ E. Jakubiak-Zapalska, Rola szkoły we wspieraniu dziecka zdolnego realizującego obowiązek szkolny w formie ITN - szkoły dla dzieci zdolnych, [w:] Kształcenie pedagogów - strategie, koncepcje, idee, „Język - komunikacja - artyzność - twórczość”, red. J. Piekarski, M. Szymańska, L. Tomaszewska, Pedagogika tom 8, Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku, Płock 2009, s. 268.

²² W. Limont, 2002a, Zdolności twórcze dzieci w wieku przedszkolnym „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 8, s. 451-454.

²³ J. Cieślukowska, Nauczyciel ucznia zdolnego w teorii i badaniach, s. 209.

²⁴ A. Sękowski, Osiągnięcia uczniów zdolnych, Towarzystwo Naukowe KUL Lublin, 2001, s. 225-230.